

RECENZIE

HOLEC, Roman. *TRIANON TRIUMF A KATASTROFA*. Bratislava: PT Marenčin, 2020, 368 s. ISBN 9788056905883.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2022.70.1.8>

Hoci tematika Trianonu na Slovensku nie je tak populárna ako u našich južných susedov, Roman Holec využil sté výročie podpisu mierovej zmluvy s Maďarskom a vydal na túto tému knihu. Po krátkom úvode autor v prvej kapitole rozoberá idey hlavných predstaviteľov maďarského nacionalizmu z posledných dekád 19. storočia a zo začiatku 20. storočia. Ide o postavy ako Béla Grünwald, Rezső Havass, Pál Hoitsy, Jenő Rákosi a Viktor Thoroczkay, ktorí sa zasadzovali za maďarizačnú politiku, obhajovali maďarské expanzívne plány juhovýchodným smerom, písali o menejcenných Slovákoch a pod. Holec síce píše, že podobné názory boli v uhorskej spoločnosti okrajové, ale zároveň im venuje takmer celú kapitolu. Ako sám tvrdí, týmto spôsobom chce dokázať, že predvojnoví uhorskí politici nesú zodpovednosť za politiku maďarizácie, ktorá mala za dôsledok odcudzenie sa národov žijúcich v uhorskom štátnom rámci, a teda aj za jeho rozpad, čo je základná premisa slovenskej historiografie. Takýmto spôsobom vstupuje do diskusie s maďarskými kolegami, z ktorých mnohí túto zodpovednosť popierajú. Na druhej strane však týmto spôsobom vytvára pokrivený obraz o uhorskej spoločnosti a marginálne javy sa v jeho podaní stávajú centrálnymi. To že boli mnohí maďarskí intelektuáli presvedčení nacionalisti „blúzniaci“ o 30 miliónovom homogénnom štáte v kontexte slovenskej historiografie netreba nijako zvlášť dokazovať. Prínosnejšie by bolo ukázať, akú pozíciu mali tieto myšlienky v rámci uhorskej spoločnosti, porovnať ich so situáciou v iných európskych krajinách (ako nedávno pred tým zjednotené Taliansko a Nemecko, menšie krajiny ako Rumunsko a Bulharsko, alebo tradičné veľmoci typu Francúzsko a Veľkej Británie), aby bolo čitateľovi jasné, či Uhorsko bolo v podobných tendenciách skôr výnimka alebo pravidlo.

V druhej kapitole autor ukazuje, ako sa tieto názory počas prvej svetovej vojny transformovali do reálnych a agresívnych vojnových cieľov Uhorska. Vykresľuje zmenu postoja uhorského ministerského predsedu grófa Istvána Tiszu, ktorý bol najprv proti vyhláseniu vojny, ale neskôr svoj názor zmenil a stal sa jej zástancom. Holec v podstate vyvracia veľmi rozšírený názor v Maďarsku, že uhorskí predstavitelia vojnu nechceli, krajina sa do nej dostala napriek svojmu odporu a teda za jej vypuknutie (ale ani prehru) nenesú zodpovednosť. Hoci najprv uhorskí reprezentanti odmietali územné zisky, neskôr svoj názor zmenili.

Kapitoly 3 až 7 tvoria jadro knihy, no sú skôr poňaté ako jednotlivé tematické celky samé osebe, než na seba nadväzujúce časti knihy. Napriek tomu však zachytávajú udalosti medzi rokmi 1918 – 1920 vcelku komplexne. Tematicky sa venujú procesu vytvárania hraníc Slovenska a Podkarpatskej Rusi a ich problematickému prechodu z uhorského štátneho rámca do československého. Ide o pomerne známe a dobre zmapované udalosti ako Martinská deklarácia, vznik Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska,

Hodžova demarkačná čiara, Pichonova demarkačná čiara, obsadenie Bratislavy či východného Slovenska, demarkačná čiara z marca 1919, vojna s Maďarskou republikou rád, júnová demarkačná čiara, vyjednávania na mierovej konferencii a nakoniec podpis mierovej zmluvy s Maďarskom. Autor aj k týmto známym témam prináša nové informácie, ako napríklad ku krvavej strede v Bratislave, dozvedáme sa menej pertraktované fakty o poľských teritoriálnych ambíciách na severe Slovenska, ale aj o rumunských na Podkarpatskej Rusi. Za najprínosnejšie však považujem citovanie rôznych prameňov osobnej povahy a konfrontáciu pohľadov jednotlivých dobových aktérov, ktorí mali často na situáciu rozličné až protichodné názory. Pochopiteľne, okrem Slovákov ide aj o Maďarov či Čechov. Títo všetci dostali priestor vyjadriť svoj názor, čím kniha už nerieši iba najvyššiu politiku, ale skôr jej dopady na každodenný život vo veľmi chaotickej dobe. Mnohí doboví aktéri sa nezriedka správali pragmaticky a prezliekanie kabátov či zásadné menenie postojov a názorov nebolo neobvyklé (napr. kapitola č. 5 o Bazovskom). Týmto spôsobom Holec navyše ukazuje, že na historické udalosti sa možno len s ťažkou pozerať jedným nespochybniteľným pohľadom. Umožňuje mu to vynikajúca znalosť maďarskej historiografie a prameňov, ako aj hospodárskych dejín, keďže hmotná situácia bežných ľudí často bola a aj je často ich najdôležitejšou starosťou. Hoci autor z celkového hľadiska zastáva slovenské stanovisko, a teda hodnotí Trianon pozitívne (najmä demokratický charakter novej republiky v kontraste s pred, ale aj s povojnovou situáciou v Uhorsku/Maďarsku), nemlčí ani o československých prešľapoch, akou napríklad bola okupácia území nad rámec demarkačnej čiary (Balážske Ďarmoty, Šalgotarján) alebo o necitlivom prístupe československých úradov k Alžbetínskej univerzite v Bratislave. Rovnako poukazuje na fakt, že z čisto etnického hľadiska hranica nebola spravodlivá – vo veľkom sa zohľadňovali záujmy strategické, vojenské, ekonomické a pod. Naopak kriticky tvrdí, že neschopnosť novej československej vlády pri pokazenej menovej reforme (jar 1919), neúctivý prístup českých vojakov k pobožnému slovenskému ľudu či aplikovanie liberálnej ekonomickej doktríny na Slovensku, spolu s problémami so zásobovaním, sociálnymi následkami vojny, za ktoré ale nový štát už nemohol, mali za dôsledok jeho negatívne vnímanie nielen národne uvedomelými Maďarmi, ale aj národne vlašnejšími Slovákami. Okupácia časti Slovenska maďarskou Červenou armádou a arogantné výčiny boľševikov mali zase za následok, že niektoré panské hungarofilské kruhy, ale aj sociálne najslabšie vrstvy boli nakoniec radi, keď sa vrátili územia, na ktorých žili pod československú správu, ktorá prinášala pokoj a stabilitu. Národné hľadisko bolo síce dôležité, ale nemožno ho absolutizovať.

V kapitole č. 8 sa autor venuje dôsledkom Trianonskej mierovej zmluvy, podľa ktorej sa mali slovenské pamiatky nachádzajúce sa v Maďarsku vrátiť na Slovensko, hoci to bolo v zmluve formulované veľmi vágne. To sa nakoniec neporadilo a ako konštatuje Holec, vzhľadom na československú starostlivosť o pamiatky, možno aj chvalabohu. Uhorsko, teda po roku 1918 už Maďarsko stratilo aj svoje koncesijné územia v Číne, o čom sa veľa nevie.¹ Na záver tejto kapitoly autor opisuje samotné vytyčovanie hraníc

1 Tu možno poznamenať, že francúzska vláda upozornila Milana R. Štefánika, že je pripravená podporiť československé nároky na časť územia v Pekingu v diplomatickej štvrti, ktoré spadali pod Rakúsko-Uhorsko. Štefánik zároveň žiadal Edvarda Beneša, aby sa ujal tejto veci

medzi Maďarskom a Československom. Tie síce v hrubom nakreslili na mierovej konferencii v Paríži, ale ich reálne vymeranie a vyznačenie bol ešte dlhý proces, ktorý sa zakončil v roku 1924. Ten bol pochopiteľne plný obštrukcií, zákerných ťahov, priet'ahov atď., ale v podstate už na skutkovom stave až tak veľa nezmenil.

V nasledujúcej kapitole sa autor venuje otázke, ako sa šľachta so silným maďarským národným povedomím vysporiadala s prechodom z podmienok stavovského kráľovstva do novej republiky, ktorá sa všemožne snažila postupnými premyslenými krokmi túto vrstvu likvidovať. Stratégii prežitia bolo viacero: jedni ušli do Maďarska, druhí v chudobných podmienkach prežívali v Československu (sociálne sa zatvorili), ďalší zase „republikanizovali“ (sociálne sa otvorili), iní sa hlásili k svojmu slovenskému pôvodu. Opäť to však nemožno vnímať čierno-bielo. Mnohí šľachtici sa totiž venovali dobročinnosti, ako napríklad vojvodkyňa Natália von Oldenburg, ktorá založila ľudovú školu pre dievčatá v Brodzanoch a zaviazala sa ju finančne podporovať. Okrem toho pomáhala sirotám, chudobným či vdovám. No menová, ale najmä pozemková reforma, ktorá bola hlavným nástrojom pauperizácie šľachty, nové dane či ďalšie opatrenia ju dostali do takej situácie, že už v podobných aktivitách nemohla pokračovať.

Mimoriadne zaujímavá je kapitola o Dunaji, ktorého dôležitosť pre republiku si slovenskí politici jasne uvedomovali už počas vojny. Zo strategického hľadiska sa mohli dostať prostredníctvom tejto rieky československé výrobky na medzinárodný trh, avšak rozbehnúť prepravu nebolo v povojnových podmienkach vôbec jednoduché. Zásadnou otázkou bolo rozdelenie rakúsko-uhorskej dunajskej flotily, ktoré pochopiteľne neprebíhalo ľahko. Napriek viacerým medzinárodným snahám o zabezpečenie bezproblémovej a slobodnej plavby po celom toku Dunaja, Československo (ako aj iné krajiny) nedokázalo využiť jeho potenciál.

V poslednej kapitole sa Holec venuje obrazu Trianonu predovšetkým v slovenskej beletrii medzivojnového obdobia, pričom vychádza z už uverejnenej štúdie. Na úvod spomína niekoľko vyjadrení popredných československých osobností k 10. výročiu Trianonu, čo pôsobí veľmi nesúrodno najmä s ohľadom na ďalší text, ktorý sa venuje už iba obrazu Trianonu, alebo skôr obdobiu rokov 1918 – 1920 a maďarskej iredenty v beletristických dielach slovenských autorov. Celkovo možno súhlasiť s autorom, že ide o veľmi zaujímavý zdroj, ktorý si našiel v podmienkach slovenskej historiografie iba malé využitie. Analyzuje tak z literárneho hľadiska menej atraktívne texty od Antona Prídavka, Václava Chlumeckého či Petra Kompiša, ale aj kvalitnejšie diela od Boženy Slančíkovej-Timravy², aj keď mu v prvom rade ide o dokumentárnosť osobného prežitku daného obdobia. Autor v úvode tvrdí, že historická pamäť na Trianon sa na Slovensku zachovala iba v beletrii medzivojnového obdobia. Toto tvrdenie vyznieva dosť nepresvedčivo, keďže opomína pamätníky venované bojom z roku 1919, oslavy pri ich od-

a začal rokovať s čínskou vládou, keďže Štefánikovi na to nestačili fyzické sily. Archives du ministère des Affaires étrangères, Paris – La Courneuve, Correspondance politique et commerciale 1914-1940, Tchéco-slovaquie, vol. 5, Hanoj, 11. 2. 1919, telegram M. R. Štefánika E. Benešovi, ktorý Sarraut poslal francúzskemu MZV, č. 530 bis.

2 Mimočodom autor tvrdí, že poviedka *Záplava* od Slančíkovej-Timravy je „ťažko prístupná a nevydáva sa“ (s. 303), aj keď ju nedávno vydali. (*Tri vojnové novely. Hrdinovia, V čas vojny, Záplava*. [Liptovský Mikuláš]: Spolok Martina Rázusa, 2015.)

haľovanie, obraz Trianonu v osobných spomienkach dobových aktérov alebo neskôr v historiografii, komunistický pohľad na vojnu s Maďarskou republikou rád a pod. Téma dokonca ostáva živá aj dnes, napr. v prípade pomníka v Nových Zámkoch.³

Trochu prekvapivé je, že autor bez akýchkoľvek pochybností píše o demarkačnej čiare medzi Československom a Maďarskom z 20. marca 1919 napriek tomu, že aj českí a slovenskí historici pripúšťajú, že môže byť vnímaná ako sporná.⁴ Podobne je zarážajúce, že Holec nepoužil ani jednu prácu Natálie Krajčovičovej, ktorá sa tomuto obdobiu dlhodobo venovala. Na strane 8 sa dočítame, že počas vlády komunistov v Maďarsku sa téma Trianonu tabuizovala a prežívala iba v individuálnej pamäti, čo však nie je úplne pravda, keďže v osemdesiatych rokoch 20. storočia vzniklo niekoľko dodnes rešpektovaných prác o tejto téme.⁵ Niektoré Holecove tvrdenia vyznievajú až príliš kategoricky, keď tvrdí, že prvá svetová vojna sa v skutočnosti neskončila, ale pokračovala ako druhá (a neskôr ako studená), čo vyznieva, ako keby jej nedalo vyhnúť za žiadnu cenu a obchádza iné dôležité faktory, ktoré ju tiež zapríčinili, napr. veľkú ekonomickú krízu. Autor síce pravdivo opisuje fakt, že veda sa na mierovej konferencii v Paríži pri argumentácii o hraniciach ohýbala a zneužívala ako sa len dalo, čo však môže vyznieť ako anachronizmus. Napríklad na konci 19. storočia francúzsky historiografický prúd združený okolo časopisu *Revue historique* – tzv. metodická škola (*école méthodique*), ktorej hlavnými predstaviteľmi boli Gabriel Monod, Charles Seignobos či Ernest Lavisse, nevidela rozpor medzi bojom za národné záujmy a vedeckou objektivitou. Byť objektívny znamenalo obhajovať národný pohľad, ktorý sa často považoval za univerzálny. Nedalo by sa toto aplikovať na všetkých vtedajších vedcov?⁶ Ako pripomína Christophe Prochasson, „národná otázka bola ukrytá v každej intelektuálnej debate, v každej oblasti poznania“.⁷ Holecova kniha by potrebovala lepšie redakčné spracovanie – na viacerých miestach chýbajú medzery, poznámky pod čiarou sú dosť chaotické a pod. Takto vyzerá byť napísaná narychlo, čo nielen znižuje jej prestíž, ale zároveň kladie širšiu otázku kvality redakcie historických kníh, ktorá sa v poslednom čase zanedbáva a možno aj z toho vyplývajúci spoločenský status historika univerzitného profesora.

-
- 3 Pozri. KŠIŇAN, Michal a Juraj BABJÁK. La mémoire de la Grande Guerre en ex-Tchécoslovaquie. In: *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, 2014, č. 113-114, s. 15-24.
 - 4 HRONSKÝ, Marián. *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920*. Bratislava: Národné literárne centrum, 1998, s. 163-166; KOLÁŘ, František. Jednání o československo-maďarské hranici na mírové konferenci v Paříži roku 1919. In: *Historické štúdie* 43. Bratislava: Veda, 2004, s. 65-78.
 - 5 Napr. ORMOS, Mária. *Padovától Trianonig 1918–1920*. Budepest: Kosshuth, 1983.
 - 6 NOIRIEL, Gérard. *Population, immigration et identité nationale en France XIXe – XXe siècle*. Paris: Hachette, 1992, p. 27; pozri tiež FERENCŮHOVÁ, Bohumila. Veľmocenský diktát alebo vedecký problém? Rokovania o hraniciach Československa v prvej fáze mierovej konferencie v Paríži roku 1919. In: ŠVORC, Peter a Ľubica HARBULOVOVÁ (eds.). *Stredoeurópske národy na krížovatkách novodobých dejín 1848 – 1918*. Prešov: Univerzum, 1999, s. 236-251. Pochopiteľne, tieto otázky sú omnoho komplikovanejšie a zaslúžili by si väčší priestor na diskusiu.
 - 7 PROCHASSON, Christophe. *Les années électriques 1880–1910*. Paris: Éditions la découverte, 1991, s. 176.

Kapitoly o vplyvoch Trianonu na život šľachty alebo na plavbu po Dunaji sú nepochybne zaujímavé a prínosné, avšak žiadalo by sa vysvetlenie, prečo sa autor venoval práve týmto dvom problematikám. Ešte rozpačitejšie vyznieva kapitola o historickej pamäti Trianonu v beletrii. Holec sám v úvode píše, že predložená práca je skôr „*selektívnym výberom niektorých tém a metód, poukazujúcich na doteraz nepovšimnuté osoby, súvislosti, kontexty a udalosti z júna 1920*“. Je neodškriepiteľné, že kniha prináša množstvo zaujímavých analýz, faktov, informácií, pohľadov a pod. No natíska sa otázka, či stačí, aby profesor Holec, ktorý je právom označovaný za jedného z najlepších slovenských historikov, vydal ku kľúčovému obdobiu slovenských dejín knihu, ktorá skôr vyzerá ako vybrané kapitoly k problematike Trianonu, než monografia s ambíciou komplexne pokryť a analyzovať dané obdobie⁸, resp. publikácia s premyslenou štruktúrou a koncepciou. Recenzovaná monografia o Trianone interpretačne, ale aj faktograficky zásadným spôsobom posúva naše poznanie o tejto téme, no vzhľadom na uvedené výhody koncepčne a metodologicky pokrívava.

Michal Kšiňan
(Historický ústav SAV, Bratislava)

8 Porovnaj napr. s ROMSICS, Ignác. *Trianonská mierová zmluva*. Bratislava: Kalligram, 2009.